

SPRAVDLIVOSŤ V ANTICKOM RÍME A JEJ MOŽNÝ ODKAZ PRE MODERNÉ SLOVENSKÉ PRÁVO

Mgr. Ján Ivančík

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva
jan.ivancik@flaw.uniba.sk

Spravodlivosť v antickom Ríme a jej možný odkaz pre moderné slovenské právo

Autor sa v príspevku zaoberá komparáciou vnímania princípu spravodlivosti v antickom Ríme a v súčasnom slovenskom práve. Príspevok na základe právnych a neprávnych prameňov analyzuje vplyv prirodzenoprávnej koncepcie na rímske vnímanie *aequitas* a jej možný odkaz pre moderný právny poriadok. Príspevok vychádza z historického kontextu a nadväzuje na moderné otázky a výzvy spojené s elementom spravodlivosti.

Perception of justice in antic Rome and its possible heritage for modern Slovak law

The author compares perception of justice in antic Rome and contemporary Slovak law. The article analyses (on the basis of legal and non-legal sources) the impact of the natural law concept on Roman perception of *aequitas* and its possible heritage for modern legal order. The article is based on Slovak historical context and concentrates also on modern issues and challenges associated with the element of justice.

Die Gerechtigkeit im antiken Rom und ihr möglicher Verweis auf das moderne slowakische Recht

Der Artikel wird das Prinzip der Gerechtigkeit im antiken Rom mit dem Prinzip der Gerechtigkeit in der Gegenwart verglichen. Aufgrund der rechtlichen und unrechtlichen Quelle analysiert der Autor den Einfluss der naturrechtlichen Konzeption auf die römische Auffassung *aequitas* und er beschäftigt sich auch mit dem Einfluss *aequitas* auf die neuartige

Rechtsordnung. Der Artikel basiert auf dem historischen Kontext und folgt modernen Fragen und Herausforderungen, die mit dem Element der Gerechtigkeit verbunden sind.

Kľúčové slová: aequitas, súčasné slovenské právo, spravodlivosť, rímske právo

Keywords: Aequitas, Justice, Roman law, contemporary Slovak law

Schlüsselbegriffe: Aequitas, das moderne slowakische Recht, die Gerechtigkeit, das römische Recht

Úvod

Antický Rím v mnohom ovplyvnil náš súčasný pohľad na spravodlivosť. Samotné zobrazenie tohto abstraktného princípu doposiaľ najčastejšie ilustruje súčasť rímskej mytológie - bohyňa justícia. Ochrankyňa práva, ktorá nehľadá na osoby stojace pred súdom, ale spravodlivo súdi a trestá.

Omnoho zásadnejší dopad však má na kontinentálnu kultúru právny rozmer chápania spravodlivosti, ktorý bol stáročia odvodzovaný od rímskeho vzoru. Na základe analýzy právnych a neprávnych prameňov sa v článku budeme zaoberať tým, ako vnímali Rimania element spravodlivosti a ako sa dokázali vysporiadať so svojím formalistickým prístupom k právu tak, aby bol adresný voči jednotlivým prípadom.

V druhej časti príspevku sa budeme venovať skúmaniu súčasnej percepcie spravodlivosti v podmienkach slovenskej právnej vedy a čiastočne i aplikačnej praxe. Pre skúmanie tejto otázky považujeme za nevyhnutné zasadiť ju do historického kontextu a posúdiť aj moderné výzvy, ktoré na vnímanie spravodlivosti vplývajú.

Cieľom príspevku je posúdiť, či je rímskoprávny prístup k vnímaniu spravodlivosti aplikovateľný aj v podmienkach moderného slovenského štátu a v ktorých ohľadoch môže byť rímskoprávne dedičstvo nápomocné pri hodnotovom ukotvení slovenského súkromného práva, najmä s ohľadom na stále prebiehajúci proces rekodifikácie občianskeho zákonníka.

1. Spravodlivosť (*aequitas*) v starovekom Ríme

Najľahší spôsob, akým možno začať pojednanie o spravodlivosti v rímskom ponímaní je citovať notoricky známy Ulpianov fragment,

v ktorom odkazuje na Celsovu definíciu práva: *Est autem a iustitia appellatum: nam, ut eleganter Celsus definit, ius est ars boni et aequi.*¹

Napriek tejto noblesnej definícii je však rímskoprávny obsah pojmu spravodlivosť (*aequitas*) veľmi zložitý uchopiť a definovať. Jedným z dôvodov je aj fakt, že samotný pojem *aequitas* zahŕňa veľký počet odtieňov, ktoré slovenský ekvivalent „spravodlivosť“ v žiadnom ohľade neobsiahne.²

V justiniánskych právnych textoch sa dochovali dva odlišné významy pojmu spravodlivosť, a to na základe prameňa, z ktorého pochádzajú: *aequitas naturalis* a *aequitas civilis*. Táto diferenciácia vyplýva najmä z fragmentu slávneho právnika éry cisára Augusta. Marcus Antistius Labeo, ktorý pri pojednaní o žalobe voči prepustenému otrokovi, ktorý spáchal podvod na majetku svojho bývalého pána, s cieľom ukrátiť dediča, explicitne stanovuje, že uvedená žaloba stojí skôr na základoch „prirodzenej spravodlivosti“ (*aequitas naturalis*), ako na spravodlivosti vyplývajúcej z civilného práva (*aequitas civilis*).³ Predmetnú diferenciáciu ale možno identifikovať aj z ďalších pôvodných prameňov.⁴

Zatiaľ čo civilná spravodlivosť sa opierala o normy *ius civile* a jej výklad bol pomerne jasne špecifikovateľný vzhľadom na vyjadrenie v civilných normách,⁵ prirodzená spravodlivosť vychádzala z prirodzeného práva (*ius naturale*), resp. z jeho vyjadrenia v *ius gentium*. To spôsobuje aj náročnosť definovania jej obsahu, nakoľko jej obsah nie je explicitne vyjadrený, ale treba ho posudzovať podľa konkrétneho prípadu.⁶

¹ Ulp. D. 1,1,1: *Právo je nazvané podľa výrazu spravodlivosť (iustitia), alebo, ako ho elegantne definoval Celsus, právo je umenie dobra a slušnosti (spravodlivosti)*. (preklad BLAHO P., VAŇKOVÁ, J.: *Corpus Iuris Civilis, Digesta*; Tomus I., Bratislava: Eurokódex, 2008)

² V tomto smere možno poukázať na správne tvrdenie Tomáša Havla, ktorý konštatuje, že: *“Recentní právní věda nezná přesný analogický termín k termínu římského aequitas. Nahradit ho pouhým slovem spravedlnost by bylo dosti zjednodušující. Spravedlnost vychází ze systematiky vnitřních subjektivních hodnot, které si každá lidská bytost utváří během socializačních procesů. Co je spravedlivé, nemusí být nutně legální a naopak. Dosažení spravedlnosti je směřování k většinově přijímané formě ideálního právního státu, který zformuloval např. již antický básník Vergilius: „Saturni gentum haut vincolo nec legibus aequam.“* Pre viac pozri: HAVEL, T.: Odpovědnost soudce v římském právu (litem suam facere). In: *Mílníky práva v stredo-európskom priestore 2011*, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2011, str. 34

³ Ulp. D. 47,4,1,1: *Haec autem actio, ut Labeo scripsit, naturalem potius in se quam civilem habet aequitatem, si quidem civilis deficit actio (...)*

⁴ Napr. *Iust Inst II, 1, 39*; *Iust Inst II, 1, 40*; *Iust Inst III, 1, 9*; Paul. D. 39,3,2,5; Paul. D. 44,4,1

⁵ S dávkou zjednodušenia ju možno stotožniť najmä s dodržiavaním zákona, teda zákonnosťou.

⁶ Pre viac pozri: ŠURKALA, J.: *Bona fides a aequitas v rímskom práve: analýza fragmentu Tryph. D. 16,3,31*. In: *Mílníky práva v stredo-európskom priestore 2016*, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2016, str. 330

Ako teda chápať význam pojmu *aequitas*, ktorého pozíciu v rímskej spoločnosti zadefinoval Paulus slovami: *In omnibus quidem, maxime tamen in iure aequitas spectanda est.*⁷ Percepcia spravodlivosti v antickom Ríme bola, nepochybne, mnohopočetná.

Pringsheim definoval účel a význam *aequitas* ako určitú myšlienku, pomocou ktorej možno prekonať nedostatky právneho poriadku.⁸ S týmto významovým chápaním *aequitas* ako spravodlivosti sa stotožňuje aj prof. Blaho, ktorý zdôrazňuje, že spravodlivosť mala v rímskom chápaní mnoho významov a jeden z nich bolo aj akési obrusovanie hran pozitívneho práva (resp. *ius civile*), ktoré často spôsobovalo svojou rigoróznosťou a formálnosťou zjavnú krivdu niektorým účastníkom právnych vzťahov.⁹

S vyššie uvedenými názormi možno v plnom rozsahu súhlasiť. Veľmi dobre totiž vystihujú esenciu „spravodlivosti“, ako nám ju parciálne podávajú dochované pramene. Tenziu medzi prirodzenou a zákonnou spravodlivosťou vystihol Paulus v pojednaní o námietke zlého úmyslu (*exceptio doli*), keď tvrdí, že jej úmyslom je poskytnutie ochrany prétorom tak, aby nikto neprofitoval zo svojho zlého úmyslu pomocou civilného práva v rozpore s prirodzenou spravodlivosťou.¹⁰ Spravodlivosť má teda za každých okolností slúžiť ako istý korektív pre neadresné normy zákona, ktoré nemôžu pamätať na všetky praktické okolnosti, ktoré sa v ľudskom živote môžu vyskytnúť.

Tryphoninus v tomto smere poukazuje na prepojenie medzi spravodlivosťou a dobrou vierou, keď konštatuje: *Et probo hanc esse iustitiam, quae suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personae iustiore repetitione.*¹¹ Na tomto základe bolo napokon budované celé rímske právo – dať každému, čo mu patrí, t. j. poskytovať každému jeho vlastné právo.¹² Ako nespravodlivosť, naopak, Ulpian videl stav,

⁷ Paul. D. 50,17,90: „*Vo všetkom, osobitne však v práve, je potrebné prihliadať na spravodlivosť.*“ (preklad autora)

⁸ PRINGSHEIM, F.: *Gesammelte Abhandlungen* 1, Heidelberg, 1961, str. 162

⁹ Porovnaj BLAHO, P.: *Aequitas ako correctio iuris v rímskom súkromnom práve*. In: *Služnosť v práve, Konferencia s medzinárodnou účasťou, II. Lubyho dni, Bratislava: Nadácia Štefana Lubyho, 1993, str. 97-98*

¹⁰ Paul. D. 44,4,1: *Ideo autem hanc exceptionem praetor proposuit, ne cui dolus suus per occasionem iuris civilis contra naturalem aequitatem prosit.* (Preklad autora: Prétor uvádza túto námietku s cieľom, aby nikto zo zlého úmyslu neprofitoval pomocou civilného práva, v rozpore s prirodzenou spravodlivosťou.)

¹¹ Tryph. D. 16,3,31: *Verim, že je spravodlivé, ak každý dostane, čo mu patrí a to tak, že niekto, kto má lepšie právo, nebude ho zbavený.* (Preklad: ŠURKALA, J.: *Bona fides a aequitas v rímskom práve: analýza fragmentu Tryph. D. 16,3,31*)

¹² Ulp. D. 1,1,10: *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.* Táto téza bola v neskorších dobách významne popularizovaná najmä prostredníctvom učenia Tomáša Akvinského.

keď je voči niekomu vydaný nepriaznivý alebo nespravodlivý rozsudok, pretože ide o porušenie práva a spravodlivosti, teda bezprávie.¹³

V jednom ohľade teda Rimania vnímali spravodlivosť ako plnenie zákonných ustanovení, nakoľko právo (*ius*) malo za cieľ nastoliť stav, ktorý zaručí, aby každý dostal to, čo mu patrí. Na druhej strane si boli vedomí, že v aplikačnej praxi nie je možné dosiahnuť tieto ciele výlučne na základe rigidných zákonných ustanovení, čo mal za cieľ napraviť najmä prétor svojou rozhodovacou praxou. Tá sa opierala o spravodlivosť, vyvierajúcu z prirodzeného práva, a teda mala za úlohu korigovať nespravodlivosť spôsobenú formálnou aplikáciou zákonných noriem.¹⁴ Týmto spôsobom sa *aequitas* ako protipól *ius civile* postupne stávala záväznou súčasťou rímskeho právneho poriadku.¹⁵

Naznačenú percepciu spravodlivosti potvrdzuje aj Paulovo vyjadrenie, podľa ktorého treba *ius* vnímať vo viacerých rovinách. Ako prirodzené právo Paulus chápe pravidlá správania, ktoré sú vždy slušné, spravodlivé a dobré. Pod civilným právom rozumie súbor noriem, ktoré sú užitočné pre všetkých, alebo pre väčšinu v jednotlivjej obci.¹⁶

Z vyššie uvedeného vyplýva, že princípy slušnosti, morálky a spravodlivosti mali v rímskom práve svoje miesto, ktoré najmä rozhodovacou činnosťou pretora našli aj normatívne záväzné vyjadrenie.¹⁷

¹³ Porovnaj: Ulp. D. 47,10,1

¹⁴ Uvedený záver badáme aj z Javolenovho výroku obsiahnutého v Digestach (Javol. D. 50,17,200): *Quotiens nihil sine captione investigari potest, eligendum est quod minimum habeat iniquitatis.* (Preklad autora: Vždy keď nie je možné prísť k správne mu riešeniu bez klamných záverov, je treba vybrať to, ktoré je čo najmenej nespravodlivé.)

¹⁵ Hoci sa s budovaním právneho poriadku na základe spravodlivosti stretávame omnoho skôr, uplatňovanie *aequitas* do právnej vedy zaviedol Cicero. Pre viac pozri: PLESSIS, P.J.: Cicero's law. Rethinking Roman Law of the Late Republic. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016, str. 118 a nasl.

¹⁶ Paul. D. 1,1,11: *Ius pluribus modis dicitur: uno modo, cum id quod semper aequum ac bonum est ius dicitur, ut est ius naturale. Altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaque civitate utile est, ut est ius civile. Nec minus ius recte appellatur in civitate nostra ius honorarium. Praetor quoque ius reddere dicitur etiam cum inique decernit, relatione scilicet facta non ad id quod ita praetor fecit, sed ad illud quod praetorem facere convenit.* (Výraz „právo“ má viacero významov: jeden ako prirodzené právo, keď sa hovorí o tom, čo je [vždy] slušné (spravodlivé) a dobré. Druhý (význam), ako civilné právo, keď sa hovorí o tom, čo je užitočné pre všetkých, alebo pre väčšinu v jednotlivjej obci. A nemej správne sa právo v našej Obci (Ríme) volá honorárne (čestné): hovorí sa, že prétor vyslovuje (vykonáva) každé právo, aj keď rozhoduje nespravodlivo. Vzťahuje sa to totiž nie na to, čo takto prétor urobil, ale na to, čo je vhodné, aby prétor urobil.) Pre viac pozri: BRTKO, R.; ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V.; NEMEC, M.: Prirodzené právo – jeho vývoj a prvky v rímskom a v kánonickom práve – 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2014, (Studia Iuridica Bratislavensia ; nr. 46), str. 28

¹⁷ BRTKO, R.: Filozofickoprávne východiská prirodzeného práva v klasickej a justiniánskej dobe rímskeho práva – 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013 (Studia Iuridica Bratislavensia ; nr. 36), str. 102 a nasl.

Pretavovali tak do aplikačnej praxe princípy prirodzeného práva, avšak za žiadnych okolností nemožno dospieť k zjednodušujúcemu záveru, že rímsky právnici a učenci, venujúci sa právnej vede mali za výlučný cieľ zreformovať platné *ius civile* akýmsi neformálnym spôsobom.

Prof. Blaho v tomto ohľade poukazuje na postoj Ulpiána, známeho zastávaním dôsledného hľadania spravodlivosti,¹⁸ v prípade potreby aplikácie jedného Augustovho zákona o cudzoložstve (*Lex Iulia de adulteriis*). Ulpián v tomto prípade konštatuje, že zákon je potrebné rešpektovať a dodržiavať, napriek tomu, že je príliš prísny. Uvedenú skutočnosť formuloval frázou, ktorá sa v stredoveku pretavila do známej právnej parémie „*Dura lex, sed lex*“ (tvrdý zákon, ale zákon).¹⁹

2. Spravodlivosť v transformujúcom sa slovenskom právnom poriadku

Slovenský právny poriadok je počas celej existencie samostatnosti republiky vytváraný v akomsi zhone, ktorý má zásadný vplyv na jeho systematickosť. Po roku 1989 bolo nevyhnutné vysporiadať sa s ideologickými nánosmi totalitného režimu, či dokonca režimov, ktoré zasiahli slovenské územie v 20. storočí. Výsledkom je provizórium, v ktorom slovenské súkromné právo zotrúva doposiaľ.

Ďalšiu chvatnosť v legislatíve možno identifikovať pri snahách o skoré začlenenie do priestoru zjednocujúcej sa Európy, ktoré si so sebou nieslo potrebu unifikácie zásadnej časti právneho poriadku s únijnými štandardmi. Nesystematickosť však v mnohých ohľadoch pretrúva až doposiaľ, a to často najmä v závislosti od politického cieľa, ktorý politická reprezentácia legislatívnymi zmenami zamýšľa.²⁰

Tieto spoločensko-historické reálie majú zásadný vplyv aj na vnímanie konceptu spravodlivosti v práve. Preto považujeme za esenciálne poukázať aspoň v krátkosti na historické nuansy ostatných dekád, ktoré bezprostredne vplývajú na aplikačnú prax, ale aj odbornú diskusiu.

Ako už bolo naznačené, totalitné režimy v 20. storočí zanechali v slovenskej právnej vede, ale aj aplikačnej praxi zásadné rezíduá.²¹

¹⁸ Na túto skutočnosť sme nepriamo poukázali vyššie v texte, na základe citácií jeho výrokov, zameraných na hľadanie a aplikáciu spravodlivosti pri aplikácii práva.

¹⁹ Pre viac pozri: BLAHO, P.: *Aequitas* ako correctio iuris v rímskom súkromnom práve, str. 106-107

²⁰ Túto skutočnosť odráža napríklad jedenásť novelizácií Ústavy Slovenskej republiky za posledných desať rokov, alebo tak markantné zásahy do základných teoretických koncepcií bipartity práva, ako je zavedenie inštitútu úžery do Občianskeho zákonníka.

²¹ Ide najmä o vplyv socializmu, resp. režimu, ktorý sa snažil o uvedenie komunistickej ideológie do praxe, nakoľko je otázne, nakoľko bola táto snaha úspešná.

Tieto režimy boli ideologicky *a priori* mimoriadne nepriateľsky nalaďené voči rímskoprávnemu dedičstvu a na jeho základe recipovaným tradíciám. Tie mali navyše často prepojenie na cirkevné právo. Rímskoprávne nastavenie považovala tak nacistická, ako aj socialistickejšia (resp. komunistická) doktrína za individualistické, kozmopolitné, materialistické a egocentricky zamerané. V socialistickej modeli by kozmopolitizmus a materializmus nebol prekážkou, avšak muselo by ísť o nastavenie v prospech proletárskej internacionality, nie buržoázie. V chápaní socialistickej právnej teórie však boli rímskoprávne zásady previazané s buržoáziou a jej cieľom utláčať pracujúci ľud.²²

Z uvedených dôvodov bola odmietnutá ako základná koncepcia rímskeho práva, tak aj jeho nazeranie na spravodlivosť, čím došlo k odklonu od elementárnych základov kontinentálneho právneho myslenia. Cieľom socialistickej právnej vedy a aplikačnej praxe bolo nastoliť nový, „historicky vyšší typ spravodlivosti“ – triednu spravodlivosť. Snahy o zavedenie nového ideálu spravodlivosti tak vytlačili na okraj spoločnosti rôzne kategórie osôb, ktorých samotná existencia bola kriminalizovaná a tieto osoby charakterizované napr. ako špióni, šmelinári, špekulanti, rozvratníci, či reakčné sily, ktoré treba eliminovať.²³ Akékoľvek hľadanie prvkov *ius naturale* bolo preto odmietnuté a socialistickej právny poriadok bez ostychu deklaroval svoj cieľ – budovať právo na princípe nerovnosti občanov.

Po roku 1989 bol štátom deklarovaný zásadný odklon od komunistickej ideológie, čo sa zásadne malo prejavovať aj na vnímaní idey spravodlivosti v slovenskom právnom poriadku. Ako trefne naznačuje prof. Švidroň, tento proces bol veľmi kľukatý a v istom ohľade trvá do dnešných dní. Hľadanie hodnotového ukotvenia novorodiaceho sa Občianskeho zákonníka, ale *de facto* aj celého právneho poriadku narážalo na viaceré výzvy.²⁴ Švidroň pritom využíva nemeckú povojnovú paralelu, kde právna veda prakticky okamžite apelovala na nadchádzajúcu

²² Pre viac pozri: VOJÁČEK, L.; KOLÁRIK, J.; GÁBRIŠ, T.: Československé právne dejiny (1918-1992), text a pramene, Bratislava: Eurokódex, 2011, str. 79; GREGOR, M.: Postavenie rímskeho práva v socialistickej spoločnosti a fenomén socialistickej právnej romanistiky, In: Právny obzor, r. 101, č. 1, 2018, str. 35

²³ Porovnaj: VOJÁČEK, L.; KOLÁRIK, J.; GÁBRIŠ, T.: Československé právne dejiny (1918-1992), text a pramene, str. 35; alebo KABÁT, J.: Dvadsaťpäť rokov zľudoveného súdnictva v ČSSR. In: Právny obzor, roč. 57, 1974, str. 723 a nasl.

²⁴ Švidroň s poukazom na vlastnú empiriu nie práve pochvalne poukazuje napríklad na výrok ministra financií ČSFR Václava Klauza: „*Pojmy ako špinavé peniaze, sociálna spravodlivosť, ľudská psychika, kvalita života (...sú) ekonomicky nedefinovateľné, a teda zbytočný balast pri rozhodovaní a riadení makroekonomických procesov.*“ Porovnaj: ŠVIDROŇ, J. Hodnotové zakotvenie slovenského občianskeho práva. In ŠTEFANKOVÁ, N. (zost.): Vzťahy a interakcia vnútroštátneho práva, medzinárodného práva a európskeho práva z hľadiska krajín Vyšehradskej štvorky po ich vstupe do Európskej únie, Žilina: Poradca podnikateľa, 2007, str. 6

júce generácie právnikov, aby okrem pozitívnoprávneho prístupu hľadali aj prirodzenoprávne aspekty spravodlivosti. V slovenských podmienkach podľa jeho názoru takéto proces prakticky nebaďať.²⁵

Snahu o budovanie právneho poriadku Slovenskej republiky na princípe „spravodlivosti“ deklaruje aj dôvodová správa k Ústave SR slovami: „Konštituuje sa Slovenská republika ako plnoprávny suverénny subjekt. Ide o zvrchovaný, demokratický a právny štát s parlamentnou formou vlády, s výraznými prvkami priamej demokracie, s tendenciami štátu spravodlivého, ktorý vychádzajúc z trhovej ekonomiky rešpektuje aspekty sociálne a ekologické.“ Je však dubiozne, o akú formu spravodlivosti má ísť a akými spôsobmi má byť dosiahnutá.²⁶

Z obsahového hľadiska Ústavy SR možno konštatovať, že jedným zo základných aspektov, ktoré ústavodarca akcentuje je princíp rovnosti.²⁷ Rovnosť ako jeden zo základných princípov právneho štátu sa pritom dostáva do popredia nielen v politickej,²⁸ ale aj v teoretickoprávnej a aplikačnej rovine, ba často býva so spravodlivosťou synonymizovaný.²⁹

²⁵ Tu Švidroň poukazuje na tvrdenie Gustava Boehmera, ktorý v rozhodnej miere čerpá z rímskoprávnej tradície: „Už, a práve, mladý právnik musí vedieť, že právo nie je iba súhrn jednotlivých právnych predpisov, ustanovených výsostnou mocou—čo je nešťastné bludárstvo, žiaľ, opäť živé aj prostredníctvom istých produktov súčasnej právnovedeckej literatúry—ale zmysluplné spoločenské usporiadanie života („poriadok života“, „životný poriadok“), v ktorom o svoje pravé slovné a hodnotové vyjadrenie zápasia večné ľudské ciele ochrany pred nespravodlivosťou a jej vyrovňovania, spravodlivého rozdeľovania kultúrnych a hospodárskych životných dohier a mravne viazaných hodnôt slobodnej osobnosti—skrátka *justitia communitativa, distributiva und universalis*, v ktorej sa prostredníctvom pozitívnoprávnych príkazov a zákazov konkretizuje starý rímsky mravný kódex „*neminem laedere, suum cuique tribuere, honeste vivere*“. Musí vkročiť do svojho povolania preniknutý zaväzujúcim presvedčením, že tak, ako je lekárom individuálnym liečiteľom jednotlivého ľudského tela, právnik je sociálnym lekárom na tele ľudského spoločenstva.“ Pre viac pozri: BOEHMER, G.: Grundlagen der bürgerlichen Rechtsordnung. Erstes Buch, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1950

²⁶ Moderná právna, ale aj neprávna veda v počte uhlov pohľadu na element spravodlivosti voči antike rozhodne nezaostáva. Pre viac pozri: SOUKENÍKOVÁ, D.: Spravodlivosť ako princíp v práve, In: Princípy v práve, Bratislava: SAP, 2015. str. 247; DWORKIN, R.: Taking Rights Seriously, London: Bloomsbury Academic, 2013; AUERBACH, J.S.: JUSTICE WITHOUT LAW?, New York and Oxford: Oxford University Press, 1983; ROSS, A.: On law and justice. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, pôvodný rok vydania: 1959 (preklad BRINDREITER, U., New York: Oxford University Press, 2019)

²⁷ Ilustratívnym príkladom je v tomto smere pojmológia základného právneho predpisu Slovenskej republiky. V Ústave SR sa pojem „rovný/rovnaký“ vyskytuje 14-krát, resp. naň nadväzujúci termín „každý“ sa vyskytuje sumárne 36-krát. So spravodlivosťou sa spája iba právo zamestnancov na „spravodlivé a uspokojujúce pracovné podmienky“.

²⁸ Uvedené teórie často viac, či menej vychádzajú z myšlienkového dedičstva Immanuela Kanta. Viac pozri: ZELIŽŇAKOVÁ, E: O rovnosti a spravodlivosti v Kantovom systéme práva. In: Studia Philosophica Kantiana, 2/2015, str. 46 a nasl.; a RAWLS, J.: A theory of justice, Cambridge: Belknap Press of Harvard University, 2005 reprint.

²⁹ Pre hlbší hodnotiaci pohľad na prvok rovnosti a princíp spravodlivosti pozri: HOLLÄNDER, PAVEL. Problém spravodlivosti. In: Justičná akadémia Slovenskej republiky, [online]. [navští-

Je nepochybné, že rovnosť je v mnohých ohľadoch základným predpokladom pre dosiahnutie spravodlivosti. Nielen z procesného hľadiska je dosiahnutie spravodlivosti nemysliteľné bez prvku všeobecnej rovnosti, ktorú v práve charakterizuje rovnosť pred zákonom a rovnosť v právach.³⁰ Výstižne to deklaruje známa Radbruchova téza slovami: „*Jadrom spravodlivosti je myšlienka rovnosti.*“³¹

Pri komparácii s rímskoprávnym vnímaním rovnosti dochádzame k elementárnemu záveru, že v podmienkach otrokárskej spoločnosti bol uvedený náhľad na všeobecnú rovnosť, pochopiteľne, nemiestny. Rovné postavenie nemali popri otrokoch ani podriadené osoby voči *pater familias* a už vôbec nie ženy.

Problém v naznačenom modernom právnom vnímaní formálnej rovnosti ale nastáva v prípadoch, keď jej aplikácia spôsobuje prehĺbenie spoločenských a ekonomických nerovností, a tým pádom pôsobí na aplikované subjekty ako „zákonná nespravodlivosť“. Kvôli náprave nápravy faktického stavu, ktorý spôsobuje nerovnosť medzi jednotlivcami v reálnom svete tak čoraz častejšie dochádza k zákonnému upúšťaniu od formálnej rovnosti subjektov práva. Nedeje sa to však s ohľadom na prirodzenoprávnu koncepciu a často tiež nie s ohľadom na *ad hoc* prípady. Riešením sú čoraz častejšie zákonom stanovené elementy tzv. „pozitívnej diskriminácie“ alebo obdobné legislatívne opatrenia, ktoré sa faktickú nerovnosť snažia riešiť pozitívnoprávnymi zásahmi do spoločenských vzťahov.³²

Takýmto spôsobom dochádza k úplnému odmietnutiu prirodzenoprávnej koncepcie, budovanej na rímskoprávných základoch, ktorej cieľom bolo obrusovať hrany prísneho formalizmu v konkrétnych prípadoch. Takto sa tiež popiera percepčia spravodlivosti v duchu „dať každému, čo mu patrí“.

Je to však práve činnosť prétorov, nimi aplikovaného *ius naturale* a hľadanie vratkej *aequitas*, pre ktorú má rímske právo doposiaľ

vené dňa 10.3.2020]. Dostupné na: http://www.ja-sr.sk/files/Problem_spravodlivosti.pdf. Autor sa pri skúmaní presahu medzi rovnosťou a spravodlivosťou zameriava v uvedenom príspevku najmä na aristotelovsko-kantovskú tradíciu spravodlivostného uvažovania na jednej strane a utilitarizmus na strane druhej. Vychádza pritom z názorov početnej skupiny významných autorov, ako sú Mill, Bentham, Radbruch, či Weinberger.

³⁰ Viac o rovnosti pred zákonom a rovnosti v právach pozri: VEČEŘA, M: Právo a hodnoty. In: VEČEŘA, Miloš (et al.) Teória práva. 5. rozšírené a doplnené vydanie, Bratislava: Eurokódex, 2013, str. 316-317

³¹ RADBRUCH, G: *Vorschule der Rechtsphilosophie*. 2. Aufl., Göttingen 1959, str. 24

³² K potrebe upustenia od formálnej rovnosti pozri VEČEŘA, M: Právo a hodnoty, str. 319. Vyhranený pohľad na vnímanie rovnosti nachádzame napr. u predstaviteľiek radikálneho feminizmu; príkladom: MACKINNON, C: A. *Feminism Unmodified. Discourses on Life and Law*. Cambridge: Harvard University Press, 1987, str. 34

zásadný vplyv nielen na kontinentálne právne systémy, ale prakticky celosvetovo. Bez ich činnosti si možno iba ťažko predstaviť, že by nepružné *ius civile* ovplyvnilo stáročia vývoja našej spoločnosti.

Aj dnes pritom možno badať množstvo právnych vzťahov, pri ktorých je potreba uplatňovania „spravodlivého“ výkladu pozitívneho práva priam žiaduca. Príkladom možno poukázať na spotrebiteľské vzťahy, pri ktorých sa v praxi často nedarí nachádzať zákonom pertraktovaný cieľ obrúsenia faktickej nerovnosti subjektov právnych vzťahov, a to ani napriek zložitej zákonnej regulácii. Rovnako tak ide o pracovnoprávne vzťahy, pri ktorých je dôsledkom prílišnej regulácie veľký priestor pre zamestnanecké špekulácie, postavené na formalistickom výklade zákona, na druhej strane na formálne nedostatky svojich podaných často doplácajú dobromyseľné subjekty.³³

V časoch, keď sa dôvera v slovenskú justíciu zo strany spoločnosti ocitá na historických minimách,³⁴ dostáva sa do popredia ešte jeden atribút spravodlivosti, ktorý podľa našej mienky, naberať čoraz zásadnejší význam. Je ním akási „dôveryhodná spravodlivosť“ alebo o čosi menej výstižne, no gramaticky azda správnejšie povedané dôvera v spravodlivosť. Rozmach elektronizácie a s ňou spojené šírenie informácií nebyvalým spôsobom majú za následok zásadný vplyv médií na verejnú mienku. Pretlak informácií spôsobuje, že neustále medializované témy vzbudzujú vo verejnosti potrebu prijatia urgentných opatrení.

Za médiá sa pritom často považujú nielen žurnalistické inštitúcie, riadiace sa novinárskym kódexom, ale čoraz viac aj satirické stránky na sociálnych sieťach s otáznym obsahom, prakticky akékoľvek webové portály, či video-kanály viac, či menej známych osôb.

Je nepochybné, že dôvera v spravodlivosť zohráva v akejkoľvek spoločnosti zásadnú pozíciu. Bez nej sa šíri množstvo negatívnych faktorov od ospravedlňovania vlastného porušovania právnych predpisov až po nárast násilných prejavov a rôznych iných foriem intolerancie.³⁵

³³ V aplikačnej praxi je pomerne bežné napr. zneužívanie rigidných ustanovení o možnosti skončenia pracovného pomeru zo strany problematických zamestnancov a následne špekulatívne uplatňovanie práva na súdnu ochranu. Uvedené platí aj v nadväznosti na vytváranie odborových organizácií. Naopak, bežne sa možno stretnúť aj so zneužívaním inštitútu dohody o skončení pracovného pomeru zo strany zamestnávateľa, ktorý využije neznalosť zákonnej úpravy zamestnancom, prípadne praktickú nedokázateľnosť nepreplácaných nadčasov v niektorých profesiách.

³⁴ Z prieskumov verejnej mienky, realizovaných Európskou komisiou (Eurobarometer) na jeseň 2019, vyplýva, že nedôvera v právny štát na Slovensku dosiahla 72% opýtaných. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm>

³⁵ K tzv. inštitucionálnej skepe pozri viac ČAPÍKOVÁ, S.: Dostupnosť spravodlivosti a výzvy postmoderného vývoja. In: VACULÍKOVÁ, N. (et. al.): Postmoderný štát a sociálna spravodlivosť. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2013, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislava, Právnická fakulta, str. 1862

Primárnym cieľom justičného systému však podľa našej mienky zostáva aplikácia zákonnosti a spravodlivosti v jednotlivých prípadoch, ktorej nesmie byť nadradená ani snaha rozhodovať tak, aby aplikačná prax splynula s *vox populi*.

Túto skutočnosť trefne označil predseda Ústavného súdu SR Ivan Fiačan v nadväznosti na výzvu explicitnejšieho odôvodnenia nesúhlasu Ústavného súdu SR s väzbou pre viacerých stíhaných sudcov: „*Nastolovanie spravodlivosti v právnom štáte nesmie nadobudnúť obraz antickej Justície, ktorá si strhne šatku z očí a pridá sa k spravodlivo rozhorčenému davu, náhlivo sa dožadujúcemu použitia jej meča ešte pred tým, než na svojich váhach dôkladne zváži vinu. Primeranú zdržanlivosť a opatrnosť si justícia musí zachovať aj za cenu straty popularity v prostredí aktuálnych spoločenských nálad a očakávaní.*“³⁶

Záver

Spravodlivosť zastávala v rímskom práve rozhodujúcu úlohu. Bez aktivity prétora, ktorého aplikácia *ius naturale* (resp. *ius gentium*) by vplyv antického právneho systému nedosiahol zďaleka takú mieru dokonalosti a jeho význam pre nasledujúce stáročia by rozhodne nebol tak zásadný.

Práve hľadanie spravodlivosti, jej aplikácia na jednotlivé sporové situácie a snaha o to, aby právo bolo realizáciou tézy „dať každému, čo mu patrí“ tvoria veľký odkaz rímskoprávneho dedičstva pre kontinentálne právne myslenie.

V istom zmysle stále sa transformujúci slovenský právny poriadok v tomto smere naďalej hľadá svoje hodnotové ukotvenie. Po prekoneaní triednej spravodlivosti, ktorej režimové dozvuky pociťuje slovenská justícia doposiaľ, žije súkromné právo v Slovenskej republike naďalej podľa provizória, nastoleného bezprostredne po roku 1989. Je preto veľkou výzvou, ako pri rekodifikácii pristúpi zákonodarca k vnímaniu spravodlivosti, ktorej odrazom má byť právny poriadok.

Moderné prístupy často nasvedčujú tomu, že spravodlivosť má ísť najmä ruka v ruke s rovnosťou, ktorá je za hranou formálnej rovnosti a je vyjadrená pozitívno-právnymi reštrikciami. Do popredia sa tiež tlačí aspekt dôveryhodnosti spravodlivosti, ktorý sa často javí ako urgentnejší než samotná zákonnosť a hľadanie „toho, čo komu patrí“. V týchto ohľadoch ale azda ešte viac rezonuje potreba adresného hľadania prirodzeného práva, ktoré pôsobilo ako korektív voči nepružnému *ius civile*

³⁶ Dostupné na: https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/992076/List_predsedu_USSR_TI.pdf

a bez pochyb je spôsobilé zanechať signifikantný odkaz i pre dnešnú dobu.

Použitá literatúra

1. AUERBACH, J.S.: JUSTICE WITHOUT LAW?, New York and Oxford: Oxford University Press, 1983
2. BLAHO, P.: Aequitas ako correctio iuris v rímskom súkromnom práve. In: Slušnosť v práve, Konferencia s medzinárodnou účasťou, II. Lubyho dni, Bratislava: Nadácia Štefana Lubyho, 1993
3. BLAHO P., VAŇKOVÁ, J.: Corpus Iuris Civilis, Digesta; Tomus I., Bratislava: Eurokódex, 2008
4. BOEHMER, G.: Grundlagen der bürgerlichen Rechtsordnung. Erstes Buch, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1950
5. BRTKO, R.: Filozofickoprávne východiská prirodzeného práva v klasickom a justiniánskom období rímskeho práva –1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013 (Studia Iuridica Bratislavensia ; nr. 36)
6. BRTKO, R.; ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V.; NEMEC, M.: Prirodzené právo – jeho vývoj a prvky v rímskom a v kánonickom práve – 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2014, (Studia Iuridica Bratislavensia ; nr. 46)
7. CAPÍKOVÁ, S.: Dostupnosť spravodlivosti a výzvy postmoderného vývoja. In: VACULÍKOVÁ, N. (et. al.): Postmoderný štát a sociálna spravodlivosť. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2013, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislava, Právnická fakulta
8. DWORKIN, R.: Taking Rights Seriously, London: Bloomsbury Academic, 2013, ISBN: 9781780937564
9. GREGOR, M.: Postavenie rímskeho práva v socialistickej spoločnosti a fenomén socialistickej právnej romanistiky, In: Právny obzor, r. 101, č. 1, 2018
10. HAVEL, T.: Odpovednosť sudce v rímském právu (litem suam facere). In: Míľníky práva v stredoeurópskom priestore 2011, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2011
11. HOLLÄNDER, PAVEL. Problém spravodlivosti. In: Justičná akadémia Slovenskej republiky, [online]. [navštívené dňa 10.3.2020]. Dostupné na: http://www.ja-sr.sk/files/Problem_spravodlivosti.pdf
12. KABÁT, J.: Dvadsaťpäť rokov zľudoveného súdництва v ČSSR. In: Právny obzor, roč. 57, 1974
13. MACKINNON, C.: A. Feminism Unmodified. Discourses on Life and Law. Cambridge: Harvard University Press, 1987
14. PLESSIS, P. J.: Cicero's law. Rethinking Roman Law of the Late Republic. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016, ISBN 978 1 4744 0883 7

15. PRINGSHEIM, F.: Gesammelte Abhandlungen 1, Heidelberg, 1961
16. RADBRUCH, G: Vorschule der Rechtsphilosophie. 2. Aufl., Göttingen 1959
17. RAWLS, J.: A theory of justice, Cambridge: Belknap Press of Harvard University, 2005 reprint.
18. ROSS, A.: On law and justice. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, pôvodný rok vydania: 1959 (preklad BRINDREITER, U., New York: Oxford University Press, 2019)
19. SOUKENÍKOVÁ, D.: Spravodlivosť ako princíp v práve, In: Princípy v práve, Bratislava: SAP, 2015
20. ŠURKALA, J.: Bona fides a aequitas v rímskom práve: analýza fragmentu Tryph. D. 16,3,31. In: Míľniky práva v stredo európskom priestore 2016, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2016
21. ŠVIDROŇ, J. Hodnotové zakotvenie slovenského občianskeho práva. In ŠTEFANKOVÁ, N. (zost.): Vzťahy a interakcia vnútroštátneho práva, medzinárodného práva a európskeho práva z hľadiska krajín Vyšehradskej štvorky po ich vstupe do Európskej únie, Žilina: Poradca podnikateľa, 2007
22. VEČEŘA, M: Právo a hodnoty. In: VEČEŘA, Miloš (et al.) Teória práva. 5. rozšírené a doplnené vydanie, Bratislava: Eurokódex, 2013, ISBN: 978-80-8155-001-0
23. VOJÁČEK, L.; KOLÁRIK, J.; GÁBRIŠ, T.: Československé právne dejiny (1918-1992), text a pramene, Bratislava: Eurokódex, 2011, str. 79
24. ZELIŽŇAKOVÁ, E: O rovnosti a spravodlivosti v Kantovom systéme práva. In: Studia Philosophica Kantiana, 2/2015, str. 46 a nasl.; a RAWLS, J.: A theory of justice, Cambridge: Belknap Press of Harvard University, 2005 reprint